

MAIRONIO KAIP *GENIUS LOCI* VAIZDINYS LIETUVIŲ ESEISTIKOJE

VIJOLĖ VIŠOMIRSKYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *dvasia, aura, vietovė, statula, atvaizdas, metafora.*

Key words: *spirit, aura, place, statue, visual image, metaphor.*

Genius loci metafora pastaruoju metu yra populiari ir laisvai vartojama daugelyje įvairių mokslo sričių: ji aktualizuota paveldosaugos teorijoje ir praktikoje, religijotyroje, geografijoje, ekokritikoje, architektūros teorijoje ir literatūrologijoje. Vienas iš tokios aktualizacijos pavyzdžių yra ir leidinio „Česlovo Milošo skaitymai“ 5-asis numeris paantrašte „Vietos genijus“. Kadangi leidinio redakcinė kolegija kvietė ypatingą dėmesį skirti Maironiui, šiame straipsnyje aptariama Maironio reprezentacija septyniuose skirtingu metu parašytose lietuvių esė: Jono Kossu-Aleksandravičiaus „Maironis“ (1935), Eduardo Mieželaičio „Keli eskizai jo portretui“ (1978), Tomo Venclovos „Laimei, Maironis“ (1982), Gintaro Beresnevičiaus „Teisuolių pasaulis“ (2003), Sigito Gedos „Gyvavaizdžiai“ (2002), Regimanto Tamošaičio „Maironio metai. Kad klasikas nepasentų“ (2012) ir Marcelijaus Martinaičio „Apie Maironį, kurio nėra knygose“ (2012)¹.

Nors šiose esė Maironis nėra tiesiogiai įvardijamas kaip vietovės dvasia – „*genius*“, kaip ir dera dvasiai, nėra diskursyvus dydis, todėl jos atspindėjimas ar aprašymas įmanomas tik netiesioginiais būdais“ (Ališanka, 2007), straipsnyje siekiama argumentuoti, kad šie tekstai konstruoja tokį Maironio vaizdinį netiesiogiai, ir mėginama jį, Eugenijaus Ališankos žodžiais tariant, „rekonstruoti iš įvairiausių užuominų ir detalių“ (Ališanka, 2007). Pagrindinės vaizdinius kuriančios užuominos ir detalės literatūros tekste yra metaforos, kurios verčia mus kažką „pamatyti“ kaip kažką kitą. Tad analizuojant tekstus labiausiai gilinamasi į metaforas, o ne į tiesioginius teiginius. Prieš pradėdant „rekonstruoti“, reikėtų apibrėžti *genius loci* sąvoką. „Antikos žodyne“ ji paaiškinta prie *genijaus* sąvokos:

Genijus (lot. *genius* – galintis gimdyti), rom. dievybė, vyro vaisingumo jėgų personifikacija; moterų gimdymo galias įkūnijo Junona. Taip vadinosi ir santuokinis guolis – *lectus genialis*. Manoma, kad kiekvienas vyras turi savąjį genijų, kuris globoja jo vyriškąją galią visą gyvenimą. Šeimos tėvo (*pater familias*) genijus užėmė ypatingą padėtį, atitinkančią tą, kurią šeimnininkas turėjo šeimoje. Gimimo dieną jam būdavo aukojama, o vergai turėdavo jį prisiekti. Šalia *pater familias* genijus

¹ Skliausteliuose nurodyti metai, kada tekstai buvo parašyti arba pirmą kartą publikuoti. Toliau cituojant tekste nurodami metai šaltinio, iš kurio cituojama.

Augustas įvedė *genius Augusti*, t. y. imperatoriaus genijaus kultą. Pompėjų namų šventyklėlėse genijus buvo vaizduojamas kaip žaltys. Tik imperatorių laikais atsirado nuomonė, kad kiekviena vietovė turi savo dvasią globėją (*genius loci*) (Antikos žodynas, 1998, 157).

Kiek plačiau sąvoką paaiškina Michaelas Petzetas straipsnyje „*Genius loci* – paminklų ir paminklinių vietovių dvasia“:

Iš pradžių *genius loci* buvo romėnų išradimas. Antikinėje Romoje ne tik vyras turėjo savo genijų – tam tikrą angelą sargą, kuris lydėdavo jį visą gyvenimą ir lėmė jo likimą, bet ir tam tikros vietovės – šventyklos vieta ar visas miestas turėjo savo *genius loci*. Romos forume stovėjo romėnų genijaus statula, o imperatorius Augustas, įgyvendindamas imperatoriaus kultą, įsakė, kad Romos kareivinių koplyčiose jo genijus būtų pastatytas tarp *Lares*. Greta populiariųjų *genii*, susijusių su konkrečiais asmeniu (šis žodis kilęs iš žodžio *gignere*, kuris reiškia apvaisinimą arba vyro gebėjimą apvaisinti), buvo nesuskaičiuojama daugybė *genii*, susijusių su vietove. <...>. Genijus buvo reprezentuojamas kaip aukojantis žmogus arba personifikuojamas kaip žaltys (Petzet, 2009, 63).

Atsižvelgiant į šiuos du apibrėžimus, Maironio reprezentacija pasirinktose lietuvių esė nagrinėjama pagal etimologinę *genius* reikšmę; toliau gilinamasi į *genius* (dvasios) neapčiuopiamą pusę, remiantis Walterio Benjamino auros samprata; trumpai aptariama *loci* (vietovė), kurios dvasia yra Maironis, ir *genius loci* priskiriamos funkcijos, o pabaigoje analizuojama Maironio kaip vizualaus atvaizdo (materialaus *genius loci* pasireiškimo – statulos) reprezentacija, pasitelkiant semiotiko Jurijaus Lotmano mintis.

GENIJUS ETIMOLOGINE REIKŠME

Kaip jau buvo minėta, žodis *genius* (lot. *genius* – galys gimdyti) yra kilęs iš žodžio *gignere*, kuris reiškia apvaisinimą arba vyro gebėjimą apvaisinti. Ši etimologinė genijaus reikšmė visose analizuojamose esė gana ryški, nes autoriai arba tiesiogiai įvardija Maironį kaip pirmąjį, davusį pradžia, arba kuria metaforinį Maironio kaip gimdytojo vaizdinį.

J. Kossu-Aleksandravičiaus tekste (1935 m. išleistoje esė rinktinėje „Dievai ir smūkeliai“) Maironis prilyginamas tėvui ir seneliui: „Jis norėjo mus tėviškai pabart ir tėviškai pamokint“; „norisi kalbėti <...> apie tą, išėjusį iš kantrybės, senelį“ (Aistis, 1991, 21), kuris stebi „mus“ „kaip yra stebimi vaikai bežaidžią smėlį“ (Aistis, 1991, 20). Tekste „Gyvavaizdžiai“ S. Geda Maironį taip pat vadina tėvu: „Man „tėvai“, su kuriais turėjau grumtis, buvo Binkis, Strazdas, Maironis, Baranauskas...“ (Geda, 2002, 27). E. Mieželaičio tekste Maironis atlieka ne tėvo (galinčio apvaisinti), bet motinos (galinčios gimdyti) veiksmus: „Jis ją [metaforą] susupa, suvysto į nuoširdžių emocijų nematomą skraistę, ritmingai pasupa poetinės muzikos bangomis ir tada tik pasiunčia auditorijai“ (Mieželaitis, 1978, 127). O kadangi prieš tai tekste rašoma, kad Maironis „poezijos siela padarė metaforą <...>“. Daug padarė, kad poezija <...> pagaliau gautų teisę vadintis savo tikroju vardu – poezija“ (Mieželaitis, 1978, 123), Maironiui suteikiamos poezijos motinos savybės.

Maironio, kaip genijaus, įspūdį šiame E. Mieželaičio tekste stiprina labai dažnai vartojama frazė „didelio talento poetas“ (tai yra viena iš Tarptautinių žodžių žodyno pateikiamų genijaus reikšmių), tačiau apie Maironį kaip davusį pradžią užsimenama gana atsargiai: „[po Maironio] mūsų poezija ėmė pulsuoti naujųjų laikų ritmu ir dvasia“ (Mieželaitis, 1978, 123). Žodžiai „ėmė pulsuoti“ ženklina gyvybės pradžią. Pastaroji daug smarkiau pabrėžta ir išplėtotą T. Venclovos tekste, kuriame vartojamos gimimo, atsiradimo iš nieko, tarsi prasidėjimo iš šventos dvasios metaforos:

<...> Maironio eilės atrodo tikras literatūrinis stebuklas, tikras *tour de force*. Beveik tuštumoje gimsta dalykai, gyvi ne vien savo laikui, bet ir visiems laikams (Venclova, 1991, 286).

Jis sukūrė tobulus poetinio pasakymo būdus ten, kur jų praktiškai nebuvo. <...> atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai. Atsiranda tiesiog iš nieko (Venclova, 1991, 285).

Su juo mūsų literatūra, sakytum, visam laikui atgavo amą. Jis pateikė lietuvių poezijai pirmąjį išbaigtą ženklą, simbolių, frazeologizmų repertuarą. <...> Kaip ir dera pirmajam tikrai tautiniam poetui... (Venclova, 1991, 287).

T. Venclova, kaip ir J. Kossu-Aleksandravičius, rašo apie Maironį ne tik kaip apie lietuvių poezijos, bet ir tautos dvasinio gyvenimo pradininką: „Visiškai pilnaveris mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasideda su Maironiu (nes kalbos brandumas reiškia ir dvasios brandumą). Ir po Maironio tas pilnaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebenutrūko“ (Venclova, 1991, 286), o pavartota „sąmonės podirvyje“ išlikusios Maironio kalbėsenos ir simbolikos metafora (Venclova, 1991, 285) konstruoja panašų vaizdinį kaip ir G. Beresnevičiaus esė „Teisuolių pasaulis“. Kalbėdamas apie lietuvių poezijos raidą, G. Beresnevičius vartoja tokius žodžius kaip poezijos „sprogimas“, „sužydėjimas“ ir verčia pažvelgti į poeziją kaip į augalą:

Vis dėlto atsitikęs ypatingas, įstabus įvykis: Lietuva profesionaliosios poezijos požiūriu nepaprastai atsilikusi, antroje XX a. pusėje sprogo poetiniu atžvilgiu – nuo Mieželaičio (ypač prancūziško gerąja prasme poeto) ir Marcinkevičiaus <...> iki visiškai antgamtiško poezijos sužydėjimo Gedos, Martinaičio, Patacko, Kajoko, Juškaičio (bijau tęsti – neužteks vietos) eilėse (Beresnevičius, 2003, 273–274).

Toliau pateiktas paaiškinimas, kad dabartinių poetų „atsiradimas be to paties Maironio nebūtų įmanomas; Lietuvoje poetinės tradicijos stiprios jo dėka (ne Donelaičio, realiai nežinoto skaitantiems lietuviams iki pat pirmosios XX a. pusės)“ (Beresnevičius, 2003, 274), sukelia Maironio poezijos kaip sėklos ar daigo vaizdinį.

2012 m. parašytose R. Tamošaičio ir M. Martinaičio esė tokių stiprių ir išplėtotų genijaus (etimologine reikšme) vaizdinių nerasime. Apie Maironį, kaip pradininką, daugiau kalbama tiesiogiai: „Galima sakyti, kad Maironis į lietuvių kultūrą, poeziją įvedė linijinio, iš praeities į ateitį tekančio istorinio laiko sampratą, su istorija susiję vaizdiniai, asmenybės pirmą kartą pasirodė jo eiliuotoje kūryboje. Taip atsirado laikų jungtis, nes laikas tradicinėje lietuvių kultūroje tarsi stovėdavo vietoje (tautosaka), K. Donelaičio „Metuose“ pakludavo kalendorinių ciklų ritmui arba nutrūkdavo kaip A. Baranausko „Anykščių šilėlyje“ (Martinaitis, 2012). Tiesa, M. Martinaičio pavartota poezijos kaip vandens ar šaltinio

metafora („Maironis išlaisvino kūrybą visiems kitiems, su juo ir po jo pratrūko lietuvių poezija, pasipylė įvairiausi bandymai, stiliai, epigonai“ (Martinaitis, 2012)) verčia prisiminti tai, kad *genius loci* romėnai vaizdavo su gausybės ragu; R. Tamošaičio tekste plėtojama Maironio – klasiko – pagrindo paralelė, o pagrindas (kaip gruntas ir priežastis) šiek tiek artimas T. Venclovos „podirviui“, G. Beresnevičiaus daigui.

Apibendrinant matyti, kad genijaus etimologine reikšme (galinčio gimdyti, gebančio apvaisinti) vaizdiniai susidaro analizuojamose esė, nes autoriai tekstuose ne tik tiesiogiai kalba apie Maironį kaip apie lietuvių poezijos ir (arba) lietuvių tautos pradininką, bet pasitelkia ir tėvo, motinos, gimdytojo, daigo ar sėklos, šaltinio metaforas.

TOLIMA, NEPASIEKIAMA IR ATSITOLINUSI DVASIA

Genius išvertus iš lotynų kalbos reiškia „dvasia“. M. Petzetas rašo, kad „viena stipriausių *genius loci* apraiškų yra akivaizdus jos buvimas šventose vietose. Jos egzistuoja ir atviroje vietoje, kur dangiškosios būtybės, pavyzdžiui, susijusioms su šventaisiais kalnais arba šventais medžiais, pakanka erdvės apsireikšti. Bet kuriuo atveju terminas „atmosfera“, kurią galima pastebėti tik „*in situ*“, autentiškoje buvimo vietoje, yra visokeriopai naudingas *genius loci* apibūdinti“ (Petzet, 2009, 66), ir taikliai sujungia sąvoką „atmosfera“ su W. Benjaminio apibrėžta „aura“, kuri yra „unikalus tolybės apsireiškimas“, o „tikroji tolybė yra neprieinama: iš tiesų neprieinamas yra svarbiausias kultinio atvaizdo bruožas“ (Benjamin, 2005, 298).

Visose nagrinėjamosiose esė pasitelkiamas sakralumo, šventumo, idėjos, idealo diskursas, o Maironio auros vaizdinį stiprina ne tik dažnai vartojamas žodis „didelis“, bet ir metaforos, kuriančios didelio, aukšto, didesnio už kitus, neprieinamo, nepasiekiamo Maironio vaizdinį. Šios metaforos yra susijusios su pakilimu virš žemės. J. Kossu-Aleksandravičiaus tekste brėžiama paralelė tarp Kaune vaikščiojančio ir statybas stebinčio Maironio („Kaunas statėsi. Maironis mėgdavo retkarčiais pereiti per miestą. Jis eidavo ir stebėdavo naujai statomus „Pieno Centro“ ir pašto rūmus“ (Aistis, 1991, 19)) ir suaugusio tėvo, stebinčio smėlio dėžėje žaidžiančius mažus vaikus: „Bet vis dėlto jam buvo gera stebėti tą naują gyvenimą, stebėti, kaip yra stebimi vaikai bežaidžią smėlį. Juk tai jo svajotos laisvės realybė. Maironis buvo jau per senas, jis negalėjo drauge su nauju gyvenimu ir naujais žmonėmis žaisti“ (Aistis, 1991, 20). Tai kuria Maironio, kuris yra aukštesnis, didesnis, pranoksta kitus ir erdvės, ir laiko matmenyse, vaizdinį. Be to, pavadinant Maironį laisvės kovotoju („jis taip narsiai kovojo kaip tie mūsų kareiviai, kurie krito palei Alytų ir Giedraičius“ (Aistis, 1991, 21)), o visus kovotojus už laisvę metoniškai įvardijant „Maironiais“ išnyra ir Maironio kaip didvyrio (didelio vyro) vaizdinys.

E. Mieželaičio tekste gausu epitetų „didelis“, „aukštas“: Maironis – „didelio talento“, „didelio takto“, „didelio grožio“, „didelis poetas“, „per didelė [jo] palikimo suma“ ir t. t.; vyrauja aukštumo įvaizdžiai: „Bronza. Tačiau kol šis metalas įgavo užbaigtą pavidalą, jis turėjo pakelti aukštą suvirinimo temperatūrą.“ (Mieželaitis, 1978, 122); kuriama net milžino metafora: „Jie norėjo matyti savo poetą kaip vienalytį monolitą. Gilia talento nuojauta poetas visa galva prauugo savo programines gaires. O sotūs nykštukai tokie ir liko“ (Mieželaitis, 1978, 128), „Jis nebuvo toks siauras, kaip kai kas galvojo. Jis suėmė į save didesnę šio pasaulio dalį.“ (Mieželaitis, 1978, 125), „jame visko tilpo kur kas daugiau“ (Mieželaitis, 1978, 129). Iškilimą virš žemės pabrėžia paukščio vaizdinys („Poetui reikalinga vizija. Tai jo sparnai.“,

„Maironio galingas talentas – kaip plačiasparnis paukštis – vienu sparnu rėmėsi į tautosaką, į liaudies kūrybą, antru sparnu – į geriausias pasaulinės poezijos tradicijas“ (Mieželaitis, 1978, 129)) ir kalno motyvai („Praktiцизм – per lėkštas krantas monoliטיškai poetinei asmenybei iškilt.“, „spontaniški maišto, skausmo, vienvėsių, liūdesio vulkanai jo, atrodo, iš marmuro iškaltos poezijos paviršiuje“ (Mieželaitis, 1978, 129), „Maironis – nelyginant kalnagūbris tarp senesnės ir naujųjų laikų poezijos“ (Mieželaitis, 1978, 123)).

T. Venclovos tekste taip pat randame panašią kalnagūbrio metaforą: „mat Maironio vis dėlto neapeisi“ (Venclova, 1991, 283). Didelio Maironio vaizdinį („neabejotiną Maironio didybę“ (Venclova, 1991, 289)) stiprina aukščiausio laipsnio būdvardžiai („jis radikaliausias iš radikaliausių. Didesnis revoliucionierius už simbolistus, už keturvėjininkus, žemininkus“ (Venclova, 1991, 285)), kėlimo metafora ir mažumo paneigimas: „Maironis iškėlė lietuvių literatūrą ligi pasaulinių standartų. Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti“ (Venclova, 1991, 286).

G. Beresnevičius, susiedamas skirtingus nežemiškos sferos (Dangaus Jeruzalės, nepažintų erdvių, antgamtiško sužydėjimo) ir lyderiavimo (pranokti, užimti aukštą vietą, pramušti kelią) diskursus: „Jei kur Dangaus Jeruzalėje rašomos pasaulio poezijos istorijos, nepaisant kalbų ir dialektų, Lietuva ten užima aukštą vietą, manau, paskutiniaisiais dešimtmečiais rungtyniaudama su rusais, prancūzais, anglosaksais *in corpore*“ (Beresnevičius, 2003, 274), kuria pralenkiančio, viršijančio, didelio Maironio vaizdinį („tai nereiškia, kad talentingi poetai „pranoko savo laiką“, nors iš tiesų pranoko“ (Beresnevičius, 2003, 274)).

R. Tamošaitis, rašydamas apie 2012 Maironio metais Lietuvos gatvėse, reklaminiuose stenduose, matomą Maironio nuotrauką („tie veidai, tarsi platoniskieji eidosai, įkūnija grynojo žmogiškumo formas, juose nėra nieko zoomorfiško. Jie tarsi pranokę masės, išsigryninę, juose nesimato protėvių prado“ (Tamošaitis, 2012)), taip pat kuria Maironio, kuris pranoksta, viršija visus, yra aukštai iškilęs (žodis „aukštas“ vartojamas taip pat dažnai, kaip E. Mieželaičio „didelis“), vaizdinį ir vadina Maironį klasiką, o klasika, anot jo, suteikdama „mūsų gyvenimui aukštą ir taisyklingą formas“, yra „etalonas, standartas, norma. Tai būties formos, kurios kyla jokių būdu ne iš gyvuliškosios prigimties. Priešingai – tai mes nuolatos kylame iki tų idealiųjų standartų“ (Tamošaitis, 2012). Be to, angelo, dvasinės jėgos ir vaizduotės erdvės įvaizdžiai taip pat kuria dvasios, tolybės vaizdinį:

Gyvybė juda iš grubaus pavidalo į tobulą formą. Vienoje žmogaus pusėje sėdi angelas, kitoje – tupi beždžionė. Abu pavidalus žmogui labai lengva pamatyti nuo pat jo gimimo. Niekas nenori būti panašus į beždžionę, tačiau angeliškosios simetrijos formai sukurti reikia didelės dvasinės jėgos. Čia jau reikia eiti Maironio ar kitų didžiųjų žmonių keliu. Žmogiškojo veido patrauklumo paslaptis – asmenybė su principais, aukšta sąmone ir aiškia moraline valia. <...> grožis yra simetrija, darna, proporcijos ir visi kiti formalūs, idealūs dalykai, kuriuos mes projektuojame vaizduotės erdvėje ir taip perkuriame save <...>, kad <...> įveiktume žemiškosios masės trauką (Tamošaitis, 2012).

M. Martinaitis cituoja V. Mykolaitį-Putiną: „Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas. Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie“ (Martinaitis, 2012) ir plėtoja ne tiek aukštumo, kiek didumo, kaip platumo, vaizdinį:

Maironis ir kitoms kartoms, ne vien Putino, buvo ir yra daugiau negu poetas, pasakytiau – daugiau negu Maironis, kuris netelpa vien į knygas, akademinius literatūrinius rašinius (Martinaitis, 2012).

Buvo peržengtos tradicinės vaizduotės ribos, įžengiant poezijai į platesnes kultūros ir istorijos erdves. Tai savotiškas lietuviškos poezijos praplatėjimas, išsiplėtimas įvairiomis kryptimis (Martinaitis, 2012).

<...> poetas užėmė didelius lietuviškos žemės, kalbos ir istorijos plotus, kuriuose vėliau čia atėjusiems, rodos, lieka tik tvarkymo, apkarpyimo, vaisinimo, įteisinimo, apmatavimo, dirvos kultūrinimo darbai, tenka nuolat valyti upes, rinkti teršalus, perkėlinėti savo ožius iš juodai nugrauztų ganyklų. Maironis dar galėjo rinktis gražiausias neužterštas upes, kalnus, girias, o mums lieka tupinėti prie mažų neišvaizdžių gėlyčių, aprašinėti visokius savo dvasinius nikius, siekiant kaip nors pralengti ar prilgti pirmajam lietuvių lyrikos klasikui (Martinaitis, 2012).

Taigi, Maironis visose nagrinėjamose esė yra toli ir aukštai. Pabrėžiamas jo nepasiekiamumas, pvz.: „Maironio metai – ir jis vis dar nepasenęs, vis dar su mumis. Tik mums patiems reikia mokėti prie jo priartėti.“ (Tamošaitis, 2012), „Maironis kaip tolimas prisiminimas“ (Mieželaitis, 1978, 122). M. Martinaičio tekste rašoma, kad knygynuose negalima rasti Maironio poezijos knygų, jo tekstai – tik žmonių mintyse. G. Beresnevičius kalba apie talentingų poetų tekstus, kuriuos grupės ar partijos interpretuoja taip, kaip jiems reikia, ir pabaigia esė žodžiais: „Niekam juk pats žmogus nerūpi, jis juk evoliucionuoja, kartais pramušdamas kelią į nepažintas erdves, kartais grįždamas atgal, bejėgis ir sutrikęs“ (Beresnevičius, 2003, 275).

S. Gedos mintis – „apie Maironį, beje, lengviau būtų kalbėti kaip apie lietuviškos secesijos poetą“ (Geda, 2002, 128) – esė „Gadinamos žemės mėsa III“ išryškina tolimo kaip atsitolinusio vaizdinį, kurį konstruoja ir E. Mieželaitis: „Didelio talento poetas, daug ko atsižadėjęs, sužavėtas jaunystės idealų. Asketiškas pasiaukojimas. Atsisakęs meilės, moters, visą save mobilizavęs kitam, didesniai tikslui“, o kiti „vėliau net pasityčiojo iš jo poetinio idealo.“ (Mieželaitis, 1978, 129). Ypač vaizdžiai atsitolinimą perteikia J. Kossu-Aleksandravičius, pabrėždamas, kad Maironis stebi, o ne žaidžia „drauge su nauju gyvenimu ir naujais žmonėmis“ (Aistis, 1991, 21) ir taip pat yra nereikalingas:

Ir aš manau, kad baigdamas septintą dešimtį senelis Maironis žiūrėjo į besistatantį miestą ir norėjo grįžti tan laikan, kai jis dėl jo kovojo. Šandie čia statybos – kūrimosi laikas, šandie čia niūrus šiokiadienis pilkas kaip sudėvėta milinė. Šiandien čia poetas nereikalingas (Aistis, 1991, 19–20).

<...> Maironis norėjo atsitraukti, norėjo grįžti per Sibirą, grįžti su geležinių pančių žvangėjimu, kad nematytų visų tų smulkmenų, kurios jį nuo lietuvio grasė (Aistis, 1991, 22).

Tokį Maironio atsiskyrimą, pasišalinimą J. Kossu-Aleksandravičiaus tekste sustiprina ir Maironio kaip Don Kichoto vaizdinys, kurio Dulsinėja yra Lietuva (Aistis, 1991, 21–22).

LOCI – NAMAI

Žvelgiant į antrąjį žodžių junginio *genius loci* dėmenį – vietovę, vietą – ir skaitant esė tekstus, į akis krinta pabrėžta namų ar namo metafora. J. Kossu-Aleksandravičiaus tekste ji labiausiai išplėtotą. Čia brėžiama paralelė tarp Kauno, sostinės, Lietuvos, namo (pastato) statymo ir lizdo lipdymo. E. Mieželaitis prilygina Maironio eilėraščius pastatams ir pasitelkia židinio vaizdinį: „Kai kurie Maironio eilėraščiai, jų grupės savo poetine struktūra primena ištisus architektūrinius ansamblius. <...> Įeini į dažną Maironio eilėraščių kaip į pastatą. Keturių sienos – tai ketureilio posmas. Kvepia duona ir namų židiniu“ (Mieželaitis, 1978, 125). T. Venclovos tekste židinytį turi kitokią reikšmę: „centrinė mūsų literatūros figūra, tasai židinytys, į kurį sueina ir kuriame persilaužia visi spinduliai“ (Venclova, 1991, 286), bet taip pat pabrėžiamas namų kūrimas: „Maironis supoetina, pasisavina, paverčia visų mūsų namais ir palikimu Lietuvą nuo Drūkšės ežero ligi Minijos, nuo Trakų pilies ligi „Žemgygalos medžių trijų“ <...> Lygiai taip pat jis įvaldo, apgyvendina visą mūsų istorinį laiką.“ (Venclova, 1991, 288). Jeigu klaustume, kas ar kur yra ta vietovė, kurios dvasia yra Maironis, atsakymas būtų – lietuvių poezija ir kultūra.

GENIUS LOCI FUNKCIJOS: SAUGOTI, LEMTI, TEISTI, LYDĖTI

Vietovės dvasios romėnų religijoje turėjo šias funkcijas: visą gyvenimą lydėti, apsaugoti, globoti ir lemti likimą. Saugojimo funkcija, kurią *genius loci* turėjo klasikiniame romėnų religijoje, atvirai artikuliuota M. Martinaičio esė: „Su juo lietuvių literatūra pasijuto saugi, saugūs net ir tie, kurie neigė Maironį, atmesdami jo retoriką, deklamacines figūras“ (Martinaitis, 2012), o tekstas užbaigiamas pasiūlymu, kuriame taip pat ryški namus ginančių Maironio žodžių galia:

Juokais esu pasiūlęs labai nebrangų būdą, kaip vėl visus bent trumpam sutelkti, kad vėl imtų giedoti poetą. Reikėtų į Maskvą parašyti Putinui ir užsipašyti, kad leistų pasamdyti rusų kareivių pulką ar didesnę dalinę kokiai savaitei, kad jie Vilniaus, o paskui Kauno ir kitų miestų gatvėmis važinėtu su savo „bėtėrais“. Štai tada neraginti visi užgiedotų gatvėse, aikštėse. Juk ta kariuomenė ne taip seniai iš Lietuvos buvo varoma ne ginklais, bet ir Maironio žodžiais (Martinaitis, 2012).

J. Kossu-Aleksandravičiaus tekste ypač pabrėžiama pasikartojanti stebėjimo metafora, kurią galime aiškinti ir kaip prižiūrėjimą, saugojimą, kad neatsitiktų vaikams kas nors bloga. Maironis kaip tėvas, suaugęs žmogus, stebi ir prižiūri smėlio dėžėje žaidžiančius vaikus – „mus“, statančius sostinę, Kauną, Lietuvą, sukančius lizdą.

T. Venclova ir R. Tamošaitis tiesiogiai kalba apie tai, kad Maironis nulėmė ir formuoja mūsų būtį: „Savo mitologiją, istoriją, net geografiją didele dalimi tebeatome pro Maironio prizmę“ (Venclova, 1991, 287), „klasika yra universalumas, būties standartai, mūsų sąmonė ir elgseną formuojanti matrica“ (Tamošaitis, 2012). Be to, R. Tamošaitis pabrėžia teismumą, G. Beresnevičius klasikų vadina „teisuoiais“. Beveik visuose tekstuose išnyra rūstaus Maironio (blogosios *genius loci*) vaizdinytį, pvz.: „Jis iki pat mirties kovojo dėl šito miesto, jis dėl jo iš lygsvaros išeidavo, nes tas miestas jo. Jis jam brangus; jis jį apverkęs, gali ir prakeikti. Jam Lietuva brangi ir nepamainoma“ (Aistis, 1991, 21). T. Venclovos tekste blogosios vietovės dvasios savybės atsiskleidžia, kai autorius kalba apie tuos, kurie nori būti antraisiais maironiais:

„Tiesioginis Maironio poveikis yra labai pavojingas. Ir gal tai netgi yra vienas iš didybės požymių“ (Venclova, 1991, 289), o Maironio šešėlį vadina sunkiu, pavojingu ir reikliu.

MAIRONIS – ATVAIZDAS

Nors daug vietos analizuojamose esė skiriama Maironio kūriniams, jų reikšmei ir poeto asmenybei, tačiau net trys tekstai prasideda Maironio atvaizdo nusakymu:

Mano kartai Maironis – tai bronzos skulptūrinis portretas. Rūstus, nekalbus, santūrus (Mieželaitis, 1978, 122).

Poezija, tapusi paminkline vertybe, stebė autoriaus asmenį. Dialogas su Maironiu <...> atrodė neįmanomas: su bronzine statula nebendraujama, ji tegali, tarsi legendose, stingdyti savo prisilietimu (Venclova, 1982, 282).

Maironiui šiomet – 150 metų. Bet jis dar nepaseno. Jaunas ir šviesus žiūri jis į mus <...> iš puikių instaliacinių stendų. Tiesiog kaip vyriško grožio etalonas. Galvoju: šio amžiaus pramogų kultūroje galėtų būti išpūdingas charizmatinis aktorius (Tamošaitis, 2012).

Šios esė netgi yra konstruojamos remiantis realiai egzistuojančiu Maironio vizualiniu atvaizdu – skulptūra, statula, nuotrauka. Pasirinkimas pradėti rašyti tekstą pirmiausia nurodant į atvaizdą stiprina Maironio kaip *genius loci* vaizdinį, nes juk romėnai savo vietovės dvasioms statė statulas.

Kitose analizuojamose esė Maironio atvaizdas nėra tokia ryški teksto konstrukcijos atrama, tačiau jį taip pat galima įžvelgti: pavyzdžiui, J. Kossu-Aleksandravičius aprašo dar gyvą Kauno gatvėmis vaikščiojantį, septintą dešimtį baigiantį senelį Maironį – Maironio atvaizdą, išlikusį atmintyje; S. Gedos teksto pavadinimas „Gyvavaizdžiai“ taip pat nurodo į vaizdą, tik priešdėliai *į-* ar *pro-*, kurie būtų įprasti, čia keičiami *gyva-*. M. Martinaičio tekste nėra nuorodos į paties Maironio atvaizdą, tačiau esė pradedama Maironio poezijos knygų – regimos tekstų reprezentacijos – paieškomis knygynuose. Ir paaiškėja, kad Maironio tekstams tokio atvaizdo nereikia, nes:

<...> Maironio kūryba <...> žinoma ne vien tik knyginiau, o ir gyvu pavidalu, reiškiasi visai kitu būvimu – kaip kalba, giedojimas, žmonių subuvimas, susijęs su biografijomis ar tautos likimu.

Todėl dažnai prisimenama ne knyga, jos viršelis, o *kur tekstai buvo išgirsti, skaityti*, kas tuo metu vyko, kas mus susieja ir su savo pačių būvimo istorija. Taip poezija tampa atmintimi, biografijų savastimi, įgydama ne vien emocinį, bet ir istorinį matmenį (Martinaitis, 2012).

Visuose šiuose tekstuose atvaizdas yra siejamas su atmintimi, atsiminimu, paminklu, praitimi. J. Lotmanas, straipsnyje „Lėlės kultūros sistemoje“ rašydamas apie tokius atvaizdus kaip „statula, portretas, <...> šešėlis arba atspaudas“, teigia, kad jie „gimdo įvairiausius siužetus, pasakojančius, kaip tai, kas mirę, išstumia tai, kas gyva, atskleidžiančius sąvokos „gyvenimas“ esmę vienoje ar kitoje kultūros sistemoje“ (Lotman, 2004, 321). Be to, aiškindamas „statulėlės, erdvinio skulptūrinio žmogaus atvaizdo“ prigimtį, pažymi, kad „statuloje slypi tas

aukštasis meno pasaulis, kurio žiūrovas savarankiškai susikurti negali“, „statula – tarpininkas, perduodantis mums kito žmogaus kūrybą“, ji „reikalauja rimties“ ir „kontempliuoti svetimą mintį“ (Lotman, 2004, 320). Galbūt dėl to daugelis žodžių, metaforų, vaizdinių aprašant, įvaizdinant Maironį nagrinėjamuose tekstuose ateina iš paties Maironio tekstų.

Maironio kaip statulos, skulptūros, portreto, šešėlio vaizdiniai gimdo opozicijas tarp regimo ir neregimo, sustingdyto (nes statulą padaro kitas) ir nesustingstančio, didelio ir menko, tarp statiškumo ir dinamikos, meno ir tikrovės, mirties ir gyvybės. Visose jose skirtingai operuoja gyvo ir negyvo opozicija, įgydama skirtingas reikšmes ir kurianti įtampą visose šiose esė. Tai yra ir visų kitų aptariamų tekstų ašis, aplink kurią ir iš kurios atsiranda esė tekstas. Dėl šių kovojančių opozicijų visuose tekstuose ryški įtampa. Maironio paveikslas nėra vientisas, išnyra keli Maironiai. Visi autoriai pabrėžia Maironio paveikslą dvilypumą. Nors pradedama Maironio atvaizdu, daug rašoma apie jo poeziją, tačiau pabaigoje pereinama prie žmogaus. Bendras kuriamas Maironio vaizdinys tekstuose susideda tarsi iš trijų dalių – atvaizdo, poeto ir žmogaus. Tad Maironio statula atgyja.

IŠVADOS: „ŠEŠĖLIS, KURS BĖGA GRETA“

Peršasi – gal ir per drąsi – išvada: Maironio kaip *genius loci* vaizdinys lietuvių eseistikoje yra susijęs su tuo, kad pats Maironis savo eilėraščiuose siekė iššaukti, sukurti, užrašyti vietovės dvasią, savo kūriniams kūrė *genius loci*. Beveik visi Maironio pasirinkti aprašyti objektai yra materialūs ir nematerialūs gamtos, architektūros, kultūros paminklai (kai kurie iš jų nyksta). Maironis apostrofuodamas juos sugyvena, pasikalbėjęs su paminklu, pats tampa paminklu (statula) ir tos vietovės dvasia (aura). Kitų lietuvių poetų raštuose tokio stipraus paminklų ipoetinio nerisimo. Maironis kaip angelas sargas (kriekščioniški angelai sargai perėmė dalį romėniškų vietovė saugančių dvasių savybių) aprašo juos, o kituose eilėraščiuose ir pats kreipiasi į savo angelą sargą, pats jaučiasi kaip visų apleista Trakų pilis: „Aš toks silpnas ir vienas“. Poetas, suburiantis, įkvepiantis solidarumą, bendruomeniškumą, „harmonizavęs lietuvių kultūrą iš vidaus“, yra vienišiausias. Šį Maironio vienišumą ir apleistumą pabrėžia beveik visi eseistai.

Paradoksalu, tačiau Maironis tampa *genius loci* dėl to, kad remiasi Vakarų, o ne vietine poetinės kalbos tradicija, dėl to, kad išeina už lietuvių kalbos, literatūros, kultūros ribų, atitraukia ir sugrįžta. Tai, kad Maironio poetinės šaknys esti Vakaruose, pabrėžia ne vienas eseistas. Be to, daugelis atkreipia dėmesį ir į atsitraukimą arba išstūmimą. Tekstuose ryškus noras priartėti prie Maironio, jį priartinti, bet kartu reflektuojamas ir jo neprieinamumas, o tai yra viena iš auros išsaugojimo sąlygų. Perskaičius šias esė visas kartu, ne po vieną, išnyra stiprus Maironio, kaip lietuvių literatūros ir kultūros auros, vaizdinys – „šešėlis, kurs bėga greta“.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Aistis J. (1991). Maironis // Milfordo gatvės elegijos. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
 Ališanka E. (2007). Genius loci, arba Lietuvių literatūra čia ir dabar // Šiaurės Atėnai, 2007 01 07. <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/2190-eugenijus-alisanka-genius-loci-arba-lietuviu-literatura-cia-ir-dabar?catid=94%3Abendroji-literatros-kritika> (žiūrėta 2012 07 16).

- Antikos žodynas. (1998). Versta iš: Kröner Verlag A. (1995). Wörterbuch der Antike. Iš vokiečių k. vertė R. Kumžienė, A. Tekorius, A. Trakymas. Vilnius: Alma littera.
- Benjamin W. (2005). Apie kai kuriuos Baudelaire'o motyvus // Nušvitimai. Iš vokiečių k. vertė L. Katkus. Vilnius: Vaga.
- Beresnevičius G. (2003). Teisuolių pasaulis // Vilkų saulutė: eseistika. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Geda S. (2002). Gyvaizdžiai. Gadinamos žemės mėsa III // Geda S. (sud.). Siužetą siūlau nušauti (p. 26–42). Vilnius: Baltos lankos.
- Lotman J. (2004). Lėlės kultūros sistemoje // Sverdiolas A. (sud.). Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė. Iš rusų k. vertė D. Mitaitė. Vilnius: Baltos lankos.
- Martinaitis M. (2012). Apie Maironį, kurio nėra knygoje // Metai, Nr. 5–6. <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/6933-marcelijus-martinaitis-apie-maironi-kurio-nera-knygoje?catid=718%3A2012-m-nr-05-06-geguze-birzelis> (žiūrėta 2012 07 15).
- Mieželaitis E. (1978). Keli eskizai jo portretui // Čia Lietuva. Vilnius: Vaga.
- Petzer M. (2009). *Genius loci* – the Spirit of Monuments and Sites // Stanley-Price N., King J. (eds.). Conserving the Authentic: Essays in Honour of Jukka Jokilehto (ICCROM Conservation Studies; 10) (p. 63–68). Rome: ICCROM. http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_ICCS10_JukkaFestchrift_en.pdf (žiūrėta 2012 07 18).
- Tamošaitis R. (2012). Maironio metai. Kad klasikas nepasentų // Metai, Nr. 4. <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/6900-regimantas-tamosaitis-maironio-metai-kad-klasikas-nepasentu?catid=715%3A2012-m-nr-04-balandis> (žiūrėta 2012 07 16).
- Venclova T. (1991). Laimei, Maironis // Vilties formos: eseistika ir publicistika. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Vijolė Višomirskytė

THE IMAGE OF MAIRONIS AS *GENIUS LOCI* IN LITHUANIAN ESSAY WRITING

Summary

The article puts into dialogue the concept of *genius loci* (the spirit of place) with the representation of Maironis in seven essays by Lithuanian writers (Jonas Kossu-Aleksandravičius, Eduardas Mieželaitis, Tomas Venclova, Sigita Gedas, Gintaras Beresnevičius, Regimantas Tamošaitis, and Marcelijus Martinaitis) written from 1935 till 2012. Though Maironis is not explicitly named to be a spirit of place in these texts, the article aims to argue that these texts construct such an image implicitly and attempts to reconstruct it from the details in the texts, mostly from metaphors, as they are the main means of visualization, creating a perceptual image and making something to be seen as something else. Drawing upon the concept of *genius loci* in classical Roman culture, the article analyses the representation of Maironis first of all focusing on the etymological meaning of word *genius* – to engender or man's power to engender – and shows that the image of engendering Maironis is created by the metaphors, which make us see Maironis as a father, mother, origin, and source of the Lithuanian poetry and culture. Then follows the analysis of the image of Maironis as a spirit, drawing upon the conception of "aura", defined by Walter Benjamin as the appearance of the distance, and the metaphors, which make us see Maironis as being high, big, above the earth, and distant. The *loci* aspect as expressed by often used metaphor of house and home is also briefly discussed, arguing that the place, the spirit of which is Maironis, is the Lithuanian literature and culture. The analysis of the functions, which Maironis, as the spirit of place, gets in the essays, shows that some texts present Maironis as a guardian and the others stress his formative power. In all texts Maironis is represented as rigorous, austere, as the one who is always right, and it fosters the image of bad *genius loci*. And finally, the representation of Maironis as a visual image (statue, sculpture, portrait, and photo) is discussed, drawing upon Jurij Lotman's insights about a doll in cultural system. The representation of Maironis as the *genius loci* in essays may be related to the fact that Maironis himself almost in all his texts was trying to evoke the spirit of place – "the shadow, which runs by side".